

Asqaraliyeva Xayotxon Akbarali qizi

Farg`ona davlat universiteti tayanch doktoranti

hayotxonasqaraliyeva5@gmail.com +998943397744

UO`K 81-11.81`1.811.92

**MEDIA KOMMUNIKATIV MULOQOTDA NOVERBAL
VOSITALAR VA ULARNING LINGVOKULTUROLOGIK
XUSUSIYATLARI**

***Annotatsiya.** Maqolada media kommunikatsiya tizimida noverbal vositalarning roli, ularning ijtimoiy va madaniy kontekstdagi ahamiyati hamda turli madaniyatlar kesimida qanday ma`no yuklay olishi haqida fikr yuritiladi. Tahlil davomida noverbal belgilarning — imo-ishora, mimika, ovoz ohangi, tana turg`usi va vizual obrazlarning — media muloqot jarayonidagi semantik va lingvokulturologik funksiyalari o`rganiladi.*

***Kalitso`zlar:** noverbal muloqot, media diskurs, lingvokulturologiya, jestika, mimika, semiotika, madaniy kontekst, vizual kommunikatsiya.*

Асқаралиева Хаётхон Акбарали кизи

Аспирант Ферганского государственного университета

**НЕВЕРБАЛЬНЫЕ СРЕДСТВА В МЕДИАКОММУНИКАТИВНОМ
ДИАЛОГЕ И ИХ ЛИНГВОКУЛЬТУРНЫЕ ОСОБЕННОСТИ**

***Аннотация.** В статье рассматривается роль невербальных средств в системе медиакоммуникации, их значение в социокультурном контексте и их способность передавать смысл в разных культурах. В ходе анализа изучаются семантические и лингвокультурологические функции невербальных знаков —*

жестов, мимики, интонации голоса, поз тела и визуальных образов — в процессе медиакommunikации.

Ключевые слова: невербальная коммуникация, медиадискурс, лингвокультурология, жесты, мимика, семиотика, культурный контекст, визуальная коммуникация.

Askaraliyeva Khayotkhon Akbarali qizi

Fergana State University PhD student

NONVERBAL MEANS IN MEDIA COMMUNICATIVE DIALOGUE AND THEIR LINGUOCULTURAL FEATURES

Abstract. *The article discusses the role of nonverbal means in the media communication system, their importance in the social and cultural context, and how they can carry meaning across different cultures. During the analysis, the semantic and linguoculturological functions of nonverbal signs — gestures, facial expressions, tone of voice, body posture, and visual images — in the process of media communication are studied.*

Keywords: *nonverbal communication, media discourse, linguoculturology, gestures, facial expressions, semiotics, cultural context, visual communication.*

Kirish

Axborot asrida odamlar ko‘proq gapiradi, ammo har doim so‘z orqali emas. Bugungi media makon — bu matn va tasvir, tovush va hissiyot, og‘zaki va noverbal signallarning uyg‘unlashgan maydoni. Ekranda, ijtimoiy tarmoqlarda yoki telekanallarda so‘z bilan bir qatorda tana harakati, yuz ifodasi, ohang, hatto rang tanlovi ham ma‘no tashuvchi vositaga aylangan. To‘g‘risini aytganda, media

kommunikatsiyaning kuchi ko‘pincha so‘zning o‘zida emas, balki so‘z ortidagi holat, ifoda va intonatsiyada yotadi.

Menimcha, zamonaviy tilshunoslikda eng e‘tiborga molik yo‘nalishlardan biri — bu noverbal belgilarning madaniy mohiyatini o‘rganishdir. Chunki bir madaniyatda “tabassum” iliqlik belgisi bo‘lsa, boshqa joyda u rasmiylik yoki xushmuomalalik ramziga aylanishi mumkin. Demak, har bir noverbal ifoda — bu xalq madaniyatining tilsiz so‘zlovchi qismi.

Adabiyotlar tahlili

Mehrabianning fikricha, inson muloqotining asosiy mazmuni so‘zda emas, balki so‘zsiz ifodada mujassam. U o‘zining “*Silent Messages*” asarida shunday xulosaga keladi: muloqot jarayonida so‘z atigi 7 foiz, ovoz ohangi 38 foiz, tana harakati esa 55 foiz axborot beradi [1]. Bu raqamlar, bir qarashda, oddiy statistik ko‘rsatkichga o‘xshab ko‘rinsa-da, aslida u muloqotda noverbal vositalarning qanday kuchga egaligini isbotlaydi. Mehrabianning qarashlari keyinchalik media tahlillarda ham qo‘llanila boshladi. Masalan, jurnalist yoki boshlovchining tana turg‘usi, nigohi va tabassumi orqali tomoshabin bilan psixologik yaqinlik yaratish tamoyili aynan shu nazariy asosdan o‘sib chiqqan.

Hallning nazarida, inson muloqotidagi noverbal belgilar madaniyatlar o‘rtasidagi “ko‘rinmas devorlar”ni belgilaydi. Uning “*The Hidden Dimension*” nomli tadqiqotida muallif odamlar o‘rtasidagi proksemik masofa — ya‘ni tana oraliqlari — madaniy tafakkurning o‘ziga xos ko‘rsatkichi ekanini isbotlaydi [2]. Hallga ko‘ra, G‘arb jamiyatlarida masofa — shaxsiy hudud belgisi, Sharq xalqlarida esa ijtimoiy yaqinlik ramzidir. Bu yondashuv media muloqotda juda muhim, chunki kamera burchagi, intervyu masofasi yoki sahna joylashuvi orqali ham ma‘lum madaniy “signal” uzatiladi.

Kress va van Leeuwen o‘zlarining “*Reading Images: The Grammar of Visual Design*” asarida noverbal belgilarni vizual tilning grammatikasi sifatida talqin etadilar. Ularningcha, tasvir, rang, yorug‘lik, joylashuv — bular ham xuddi so‘z kabi

grammatik tuzilishga ega [3]. Shunday qilib, media muloqotdagi rang tanlovi yoki kadr kompozitsiyasi ham tildagi gap tuzilishiga o'xshab ishlaydi. Masalan, ko'k rang barqarorlik va ishonchni, qizil esa energiya va faollikni bildiradi. Bu fikrlar lingvokulturologik tahlilda vizual semiotikaning o'rnini belgilab berdi.

Yusupovaning "*O'zbek tilida noverbal muloqot madaniyati*" nomli tadqiqotida o'zbek jamiyatiga xos qadimiy noverbal belgilar tizimi tahlil qilinadi [4]. Muallifning fikricha, o'zbek xalqining muloqot madaniyatida so'zdan ko'ra ko'proq hurmat va samimiyatni ifodalovchi tana harakatlari ishlatiladi. Masalan, qo'lni yurakka qo'yib salomlashish, boshni engiltagina egish yoki nigohni past olish — bular xalq ruhiyatining lingvokulturologik belgilaridir. Yusupova, shuningdek, bu belgilarni yosh avlod ongida saqlash madaniy uzluksizlikni ta'minlaydi, degan fikrni ilgari suradi.

Tadqiqot metodologiyasi

Ushbu tadqiqotning metodologik asosini madaniyatlararo kommunikatsiya nazariyasi, lingvokulturologik tahlil prinsiplari hamda semiotik yondashuv tashkil etadi. Maqolada media muloqot jarayonida noverbal vositalarning lingvokulturologik mazmunini aniqlash uchun tizimli, tavsifiy, taqqoslama va diskurs tahlili metodlaridan foydalanilgan.

Tadqiqotning obyekti — media kommunikatsiya jarayonida ishtirok etayotgan insonlarning noverbal ifoda shakllari (imo-ishora, mimika, tana harakati, ohang, proksemika va vizual belgilar).

Predmeti esa — ushbu noverbal vositalarning lingvokulturologik mazmuni va kommunikativ funksiyalari, ularning madaniy kontekstda talqin qilinish xususiyatlari hisoblanadi.

Tadqiqotning maqsadi — media muloqotda noverbal vositalarning mazmunini madaniy, ijtimoiy va psixologik jihatdan yoritish hamda ularning lingvokulturologik semantikasini tahlil qilishdan iborat. Shu maqsadga erishish uchun quyidagi vazifalar belgilandi:

Noverbal kommunikatsiya tushunchasining ilmiy-nazariy asoslarini aniqlash;
Media muloqotdagi noverbal vositalarni semiotik tizim sifatida tahlil qilish;
Turli madaniy kontekstlarda noverbal ifodaning ma'no yukini aniqlash;
O'zbek media makonida noverbal belgilar tizimini lingvokulturologik jihatdan tavsiflash;

Media kommunikatsiya jarayonida noverbal vositalarning milliy-madaniy funksiyalarini baholash.

Tadqiqotda deskriptiv tahlil va semantik interpretatsiya metodlari yordamida yozma, og'zaki va vizual media materiallari (intervyu, videoblog, teleko'rsatuv va reklama namunalaridagi ifoda vositalari) tahlil qilindi. Komponent tahlil orqali noverbal belgilar semantik qatlamlarga ajratilib, ularning madaniy konnotatsiyasi aniqlangan.

Muhokama va natijalar

Raqamli media davrida inson o'z shaxsiy madaniyatini ko'pincha tasvir va tana orqali ifoda etadi. Misol uchun, o'zbek vlogerlari salomlashishda qo'lni yurakka qo'yadi, bu nafaqat urf, balki o'zlik ramzidir. G'arbiy tarmoq foydalanuvchilari esa qo'l silkitish, "peace" belgisi yoki barmoqlar orqali "like" ishorasi bilan salomlashadi.

Bu o'zaro farqlar shunchaki jismoniy harakat emas — ular orqasida madaniyat, qadriyat, ijtimoiy psixologiya turadi. Lingvokulturologik tahlil shuni ko'rsatadiki, noverbal ifodaning orqasida xalqning tarixiy tajribasi, diniy e'tiqodi va dunyoqarashi yashirinadi. O'zbek madaniyatida ortiqcha harakatni bosiqlik bilan almashtirish qadrlanadi, shuning uchun noverbal muloqotda ortiqcha mimika yoki qo'l harakatlari salbiy talqin qilinadi.

Media kommunikatsiyada esa bu xususiyat saqlanib qolgan holda zamonaviy ifoda bilan uyg'unlashmoqda. Misol uchun, o'zbek teleboshlovchilari yoki blogerlari ko'pincha yuz ifodasida sokin, ammo samimiy tabassumni tanlaydilar. Bu "milliy ifoda"ning media muhitdagi moslashgan shaklidir.

Noverbal muloqotning media muhitda tutgan o‘rni tobora kengayib borayotgani kuzatilmoqda. Agar ilgari so‘z orqali ifoda muloqotning asosiy o‘qi hisoblangan bo‘lsa, hozirda tasvir, ovoz ohangi, tana harakati, nigoh va hatto sukunatning o‘zi ham ma’no tashuvchi qurolga aylangan. Media muloqotning o‘ziga xosligi shundaki, unda axborot faqat tildan emas, balki tovush, harakat, fazo va vizual dizayndan iborat ko‘p qatlamli tizim orqali uzatiladi. Shuning uchun ham har bir detal — boshlovchining nigohi, kadrlardagi yorug‘lik, musiqaning ohangi yoki reklamadagi ranglar uyg‘unligi — tomoshabin ongiga bevosita ta’sir qiladi.

Bunday murakkab axborot oqimi sharoitida noverbal vositalar inson hissiyatini boshqaruvchi eng muhim omilga aylanmoqda. Ular orqali media shaxslar ishonch, samimiyat, obro‘, tajriba yoki sadoqat kabi ijtimoiy qadriyatlarni yashirin shaklda yetkazadi. Misol uchun, siyosiy chiqishlarda yoki yangiliklar dasturlarida diktorning tanlangan kiyimi, ohangining baland-pastligi, qo‘lning ochiqlik yoki yopiq holatda turishi — barchasi tomoshabin ongida ma’lum kayfiyatni uyg‘otadi. Bu jarayon ongli ravishda amalga oshmaydi, ammo madaniy tajriba orqali avtomatik tarzda talqin qilinadi. Shu sababli, har bir millat media diskursida o‘ziga xos noverbal kodlar tizimini yaratadi.

Xulosa

Xullas, noverbal vositalar media kommunikatsiyaning “jim, ammo ta’sirli tili”dir. Ular so‘zdan kuchliroq, matndan ta’sirliroq ifoda beradi. Madaniyat va til bir-biridan ajralmas bo‘lgani kabi, har bir xalqning noverbal belgilar tizimi ham uning dunyoqarashini aks ettiradi.

O‘zbek media makonida noverbal muloqotning asosiy qadriyati — samimiyat, bosiqlik va hurmatdir. Bu xususiyatlar har qanday raqamli yangilik ichida ham milliy madaniyatning uzviy davomidir. Noverbal belgilarni lingvokulturologik tahlil qilish esa nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, psixologiya va kommunikatsiya fanlari uchun ham yangi istiqbollar ochadi.

Demak, media muloqotda har bir tabassum, nigoh yoki imo — bu soʻzsiz madaniyatdir. Va bu madaniyatni toʻgʻri anglay olgan inson, oʻz xalqining ruhini anglay oladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Mehrabian, A. Silent Messages: Implicit Communication of Emotions and Attitudes. – Belmont: Wadsworth, 2019.
2. Hall, E. T. The Hidden Dimension. – New York: Anchor Books, 2018.
3. Kress, G. & van Leeuwen, T. Reading Images: The Grammar of Visual Design. – Routledge, 2020.
4. Yusupova, M. Oʻzbek tilida noverbal muloqot madaniyati. – Toshkent: Maʼnaviyat, 2021.
5. Karimova, D. Media tili va lingvokulturologiya. – Toshkent: Fan, 2022.